

Тема 2. Класифікація методів психодіагностики.

ПЛАН

1. Загальна характеристика психодіагностичного методу.
2. Психодіагностичні підходи у психодіагностиці.
3. Класифікація методів психодіагностики.
4. Типи діагностичних методик.

Література

1. Анастаси А. Психологическое тестирование. Кн. 1. –М, 1982.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодіагностике. – СПб., Питер Ком, 2003. – С.860.
3. Немов Р.С. Психология: В 3-х кн. Кн.3. Психодіагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. - М., 1998.
4. Общая психодіагностика / Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина. –М., 1987. –
5. Шмелев А.Г. и др. Основы психодіагностики: Учебн. пособие для студентов пед. вузов.– М.- Ростов-на-Дону, 1996.
6. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основы психологічної діагностики: навч. посіб.-3-е видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 464с.

Серед засобів здійснення діагностичної діяльності доцільно виділити низку дослідницьких методів, які традиційно розподіляються на експериментальний (природний, лабораторний, формувальний експеримент) та не експериментальний (спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності) методи. Поряд із ними Л.Ф.Бурлачук наголошує на необхідності виокремлення психодіагностичного методу, специфікою якого є вимірювально-оцінкова спрямованість, стандартизованість (наявність норм), валідність (метод оцінює саме ту психічну властивість, для вимірювання якої він призначений) та надійність (точність психодіагностичного методу як вимірювального інструменту та стійкість його до випадкових факторів, що уможливають відтворення результатів в однакових умовах). Психодіагностичний метод конкретизується у трьох основних діагностичних підходах:

- Об'єктивний (діагностика здійснюється на основі успішності, результативності та способу, особливостей виконання діяльності);
- Суб'єктивний (діагностика здійснюється на основі повідомлених досліджуваним даних про себе, само оцінювання особливостей власної особистості або поведінки в тих чи інших ситуаціях);
- Проективний (діагностика здійснюється на основі аналізу взаємодії із зовнішньо нейтральним , який через свою невизначеність та слабо структурованість стає об'єктом проекції).

Класифікація методів психодіагностики покликана полегшити практичному психологу вибір методик, що найбільшою мірою відповідають його завданню. Тому класифікація повинна відображати зв'язок методів, з одного боку, з психічними властивостями, що діагностуються, з іншого, - з практичними

завданнями, заради яких ці методи розробляються. Критерії вирішення цих завдань і повинні визначити вибір властивостей, що діагностуються, а слід за цим і методик, спрямованих на ці властивості, які найкращим чином відповідають наявним умовам.

Класифікація методів психодіагностики. В наш час існує декілька достатньо обґрунтованих класифікацій психодіагностичних методик.

Однією з основ для методичної класифікації методик є *міра об'єктивності -- суб'єктивності отриманих діагностичних даних.*

В цьому плані розрізняють **об'єктивні і суб'єктивні методики**. *Об'єктивні* тести - це такі методики, в яких можлива правильна відповідь, тобто правильне виконання завдання. У випадку об'єктивних методик вплив психолога-діагноста на результат мінімальний. *Суб'єктивні тести* - це такі методики, в яких результати значною мірою залежать від досвіду, кваліфікації, інтуїції діагноста.

Засоби, якими користується сучасна психодіагностика, К.Гуревич, О.Борисова за своєю якістю розподіляють на дві групи: *методики високого рівня формалізації і методики малоформалізовані*).

До **формалізованих методик** належать

- тести,
- опитувальники,
- проєктивні техніки
- психофізіологічні методики.

Для них характерна жорстка регламентація процедури обстеження (точне виконання інструкцій, певні способи пред'явлення стимульного матеріалу, невтручання дослідника в діяльність піддослідного тощо), стандартизація (наявність норм або інших критеріїв оцінки результатів), надійність і валідність. Ці методики допомагають збирати діагностичну інформацію у відносно короткі строки і в такому вигляді, який дає можливість кількісно і якісно порівнювати індивіда з іншими людьми.

До **малоформалізованих методик** належать такі прийоми:

- спостереження,
- опитування,
- аналіз продуктів діяльності.

Ці способи дають дуже цінні відомості про піддослідного, особливо коли предметом вивчення є такі психічні явища, які погано піддаються об'єктивації (наприклад, суб'єктивні переживання, особистісні сенси) або є надто мінливими (динаміка намірів, станів, настроїв тощо). Утім, слід зазначити, що малоформалізовані методики дуже громіздкі (наприклад, спостереження за піддослідним здійснюється іноді впродовж кількох місяців) і найчастіше базуються на професійному досвіді, психологічній інтуїції самого психодіагноста. Тільки наявність високого рівня культури проведення психологічних спостережень, бесід допомагає уникнути впливу випадкових і побічних чинників на результати обстеження.

Малоформалізовані діагностичні засоби не слід протиставляти суто формалізованим методикам. Як правило, вони взаємно доповнюють один одного. У повноцінному діагностичному обстеженні необхідне гармонійне поєднання формалізованих методик з малоформалізованими. Так, збиранню

даних із допомогою тестів передуює період ознайомлення з обстежуваними за деякими об'єктивними і суб'єктивними показниками (наприклад, з біографічними даними піддослідних, їх нахилами, мотивацією діяльності тощо). З цією метою можуть бути використані інтерв'ю, опитування, спостереження.

Формалізовані методики. Класи формалізованих методик

Отже, до методик високого рівня формалізації належать чотири головних класи методик: тести (які теж поділені на кілька підкласів), опитувальники, проєктивні техніки і психофізіологічні методики (маються на увазі лише ті, що розроблені вітчизняними дослідниками).

Тести за формою можуть бути індивідуальними і груповими, усними і письмовими; бланковими, предметними, апаратними і комп'ютерними; вербальними і невербальними.

Індивідуальні тести - це такий вид методик, коли взаємодія експериментатора і піддослідного відбувається сам на сам. З таких тестів починалась історія психодіагностики. Індивідуальне тестування має свої переваги: можливість спостерігати за піддослідним (його мімікою, іншими мимовільними реакціями), слухати і фіксувати непередбачені інструкцією висловлювання, що дає змогу оцінити ставлення до тестування, функціональний стан піддослідного тощо. Крім того, експериментатор, спираючись на рівень підготовленості піддослідного, може в ході експерименту замінити один тест на інший. Індивідуальна діагностика необхідна у роботі з дітьми раннього і дошкільного віку, для тестування осіб з соматичними або нервово-психічними порушеннями, людей з фізичними вадами. Необхідна вона і в тих випадках, коли потрібний тісний контакт експериментатора і піддослідного з метою оптимізації його діяльності. Для індивідуального тестування потрібно, як правило, багато часу, воно пред'являє високі вимоги до рівня кваліфікації експериментатора, менш економічне порівняно з груповим.

Групові тести - це такий тип методик, який дає можливість одночасно проводити випробування з великою групою людей (до кількох сот осіб). Одна з головних переваг групових тестів - масовість випробувань. Інша перевага - інструкції і процедура проведення досить прості й від експериментатора не вимагається високої кваліфікації. Під час групового тестування великою мірою дотримується єдність вимог проведення експерименту. Обробка результатів носить більш об'єктивний характер. Результати багатьох групових тестів можуть оброблятися на ЕОМ. Ще одна перевага групового тестування - відносна легкість і швидкість збирання даних і, як наслідок, більш сприятливі, порівняно з індивідуальним тестуванням, умови для зіставлення з критерієм.

Слід також відзначити і певні недоліки групового тестування. Так, в експериментатора менше можливостей досягти взаєморозуміння з піддослідним, зацікавити його та залучити до співробітництва. Будь-які випадкові стани піддослідних, такі, як хвороба, втома, хвилювання і тривожність, що можуть впливати на виконання завдання, важче виявити в груповому тестуванні, ніж в індивідуальному. Тому в тих випадках, коли рішення, що приймається за результатами тестування, важливе для

піддослідного, бажано доповнити результат групового тестування або індивідуальною перевіркою сумнівних випадків, або інформацією, одержаною з інших джерел.

Усні та письмові тести - це тести, що розрізняються за формою відповіді. Усними найчастіше бувають індивідуальні тести, письмовими - групові. Усні відповіді в одних випадках можуть формулюватися піддослідним самостійно («відкриті» відповіді), в інших - він повинен з кількох запропонованих відповідей обрати і назвати ту, яку вважає правильною («закриті» відповіді). У письмових тестах відповіді даються піддослідним або в тестовому зошиті, або на спеціально розробленому бланку для відповідей. Письмові відповіді також можуть носити «відкритий» або «закритий» характер.

Бланкові, предметні, апаратурні, комп'ютерні тести - це тести, що розрізняються за структурою матеріалу, яким оперує піддослідний. *Бланкові* тести (іншою їх назвою є «тести олівець і папір») представлені у вигляді зошитів, брошур, бланків у яких написана інструкція щодо використання, приклади рішення, самі завдання і рядки для відповідей (якщо тестуються діти молодшого віку). Бланкові тести можуть використовуватися як при індивідуальному, так і при груповому тестуванні.

У *предметних* тестах матеріал тестових завдань представлений у вигляді реальних предметів: кубиків, карток, деталей геометричних фігур, конструкцій і вузлів технічних пристроїв тощо. Найбільш відомі з них - кубики Кооса і тест складання фігур з набору Д.Векслера, тест Виготського-Сахарова. Предметні тести в основному проводяться індивідуально.

Апаратурні тести - це такий тип методик, який потребує використання спеціальних технічних засобів або спеціального обладнання для проведення дослідження або реєстрації одержаних даних. Широко відомі прилади для визначення часу реакції (реактометри, рефлексометри), прилади для вивчення особливостей сприймання, пам'яті, мислення. Останнім часом широко використовують комп'ютерні прилади. З їх допомогою моделюються різні види діяльності (наприклад, водія, оператора). Це особливо важливо для професійної орієнтації старшокласників. Здебільшого апаратурні тести проводяться індивідуально.

Комп'ютерні тести --- це автоматизований вид тестування у формі діалогу піддослідного з ЕОМ. Протокол відразу ж створюється як набір даних (файл) на магнітному носії. Стандартні статистичні пакети дозволяють дуже швидко проводити математично-статистичну обробку одержаних результатів за різними напрямками. За бажанням можна одержати інформацію у вигляді графіків, таблиць, діаграм, профілів. За допомогою комп'ютера експериментатор одержує для аналізу такі дані, які без ЕОМ одержати практично неможливо: час виконання завдань тесту, час одержання правильних відповідей, кількість відмов від рішення і звертання за допомогою, час, що витрачається на обмірковування відповіді за ЕОМОВИ ВІД рішення, час введення відповіді в ЕОМ тощо. Ці особливості піддослідних можна використовувати для поглибленого психологічного аналізу в процесі тестування.

Вербальні і невербальні тести -- ці тести розрізняються за характером стимульного матеріалу. У *вербальних* тестах основним змістом роботи піддослідних є операції з поняттями, розумові дії, що здійснюються в словесно-

логічній формі. Завдання, що становлять ці методики, апелюють до пам'яті, уяви, мислення в їх опосередкованій мовленнєвій формі. Вони дуже чутливі до різниці в мовній культурі, рівня освіти, професійних якостей. Вербальний тип завдань найбільше використовується в тестах інтелекту, тестах досягнень, під час оцінювання спеціальних здібностей (наприклад, творчих).

Невербальні тести - це такий тип методик, у яких тестовий матеріал має наочну форму (у вигляді карток, креслень, графічних зображень тощо). Вони включають мовну здатність піддослідних у плані розуміння інструкцій, саме ж виконання цих завдань спирається на перцептивні, психомоторні функції. Найвідомішим невербальним тестом є «Прогресивні матриці» Дж. Равена. Невербальні тести зменшують вплив мовних і культурних відмінностей на результат обстеження. Вони полегшують процедуру обстеження піддослідних з порушеннями мовлення, слуху або з низьким рівнем освіти. Невербальні тести широко використовуються для оцінювання просторового і комбінаторного мислення. Окремими субтестами вони включені у різноманітні тести інтелекту, загальних і спеціальних здібностей, тести досягнень.

За змістом тести поділяються на чотири класи: *тести інтелекту, тести здібностей, тести досягнень та тести особистості* (К. Гуревич, О. Борисова, 1995).

Тести інтелекту використовуються для дослідження та вимірювання рівня інтелектуального розвитку людини. Вони є найбільш розповсюдженими психодіагностичними прийомами. За формою тести інтелекту можуть бути груповими й індивідуальними, усними і письмовими, бланковими, предметними і комп'ютерними.

Тести здібностей призначені для оцінювання можливостей індивіда в оволодінні знаннями, уміннями, навичками, необхідними для однієї або кількох діяльностей. Виділяють загальні і спеціальні здібності. Загальні здібності забезпечують оволодіння багатьма видами діяльності. Вони ототожнюються з інтелектом і тому часто називаються загальними інтелектуальними (розумовими) здібностями. Спеціальні здібності, на відміну від загальних, розглядаються щодо окремих видів діяльності. Відповідно до такого розподілу розробляються *тести загальних і спеціальних здібностей*.

Тести досягнень, або тести об'єктивного контролю успішності (шкільної, спортивної, професійної), призначені для оцінювання ступеня розвитку здібностей, знань, вмінь, навичок після проходження людиною навчання, професійної та іншої підготовки. Вони широко використовуються для оцінювання шкільних, навчальних, а також професійних досягнень. Цим пояснюється їх велика кількість і різноманітність.

Тести особистості спрямовані на оцінювання емоційно-вольових компонентів психічної діяльності -- мотивації, інтересів, емоцій, стосунків (зокрема міжособистісних), а також вияви поведінки індивіда в певних ситуаціях. Таким чином, тести особистості діагностують неінтелектуальні вияви.

Особистісні властивості вимірюються за допомогою тестів, опитувальників і проєктивних технік.

Опитувальники

Це така група психодіагностичних методик, у якій завдання представлені у вигляді питань і тверджень. Вони призначені для одержання даних зі слів обстежуваного. Опитувальники є одними з найрозповсюдженіших діагностичних інструментів. Вони поділяються на опитувальники особистісні і опитувальники-анкети.

Особистісні опитувальники можна розглядати як стандартизовані самозвіти, що за формою бувають груповими й індивідуальними, найчастіше письмовими, бланковими або комп'ютерними. За характером відповідей на питання вони поділяються на опитувальники із запропонованими відповідями (закриті опитувальники) та з довільними відповідями (відкриті опитувальники). У закритих опитувальниках спеціально пропонуються відповіді на поставлені запитання. Піддослідний повинен вибрати одну з них. Найрозповсюдженішим є дво- або триальтернативний вибір відповідей (наприклад, «так, ні»; «так, ні, не можу відповісти»). Як правило, в особистісних опитувальниках не може бути правильних і неправильних відповідей. Вони можуть відображати міру згоди або незгоди піддослідних із тим чи іншим висловом. Перевагою закритих питань є простота процедури реєстрації, обробки даних, чітка формалізація оцінювання, що важливо під час масового обстеження. Іноді у піддослідних виникають утруднення, коли необхідно прийняти категоричне рішення.

Відкриті опитувальники передбачають вільні відповіді без будь-яких обмежень. Піддослідні дають відповіді на свій розсуд. Стандартизація обробки досягається через співвіднесення довільних відповідей зі стандартними категоріями. Відкриті опитувальники разом з перевагами (одержання розгалуженої інформації про піддослідного, проведення якісного аналізу відповідей) мають і певні недоліки: складність формалізації відповідей і їх оцінок, утруднення в інтерпретації результатів, важкість процедури і великі витрати часу.

Форма відповідей в особистісних опитувальниках може бути представлена у вигляді шкали вимірювання. В цьому випадку пропонується оцінювання тих чи інших тверджень за вираженістю в них якостей, закладених шкалою (наприклад, важкий - легкий, гарний - поганий). Зазвичай використовуються три-, п'яти-та семикрапкові шкали. Піддослідний повинен відмітити ступінь вираження якості, що оцінюється.

За змістом особистісні опитувальники поділяють на опитувальники рис особистості, типологічні, опитувальники мотивів, інтересів, цінностей, настанов.

Опитувальники-анкети допомагають одержати про людину будь-яку інформацію, яка не стосується її психологічних особливостей (наприклад, для одержання даних про історію її життя). Вони передбачають жорстко фіксований порядок, зміст і форму питань, чіткі вказівки форми відповідей. Відповіді можуть писатися самим піддослідним без участі психолога (заочне опитування) або в присутності експериментатора (пряме опитування). Анкетні опитування класифікуються передусім за змістом і конструкцією заданих запитань. Розрізняють анкети з відкритими запитаннями (піддослідний висловлюється у довільній формі), анкети із закритими питаннями (всі варіанти відповідей передбачені) і анкети з напівзакритими питаннями (відповідаючи,

можна обрати відповідь з наведених або дати свій варіант). В анкетних опитуваннях часто комбінують усі варіанти: відкриті, напівзакриті. Це підвищує обґрунтованість і обсяг інформації.

Серед опитувальників-анкет з психодіагностичною метою широко використовуються біографічні анкети, що надають інформацію про історію життя людини. Найчастіше запитання стосуються віку, стану здоров'я, сімейного стану, рівня і характеру освіти, спеціальних навичок, статусного руху та інших відносно об'єктивних показників. Вони допомагають зібрати інформацію, необхідну для вірогідної інтерпретації показників тестів.

Проективні техніки

Це група методик, що використовуються для діагностики особистості. Для них характерний глобальний підхід до оцінювання особистості, а не вияв окремих її рис. Найсуттєвішою ознакою проективних методик є використання в них невизначених стимулів, які піддослідний повинен сам доповнити, інтерпретувати, розвивати тощо. Так, піддослідним пропонується інтерпретувати зміст сюжетних малюнків, закінчити речення, давати тлумачення креслень тощо. На відміну від інтелектуальних тестів, відповіді на завдання проективних методик не можуть бути правильними або неправильними; можливий широкий діапазон різноманітних рішень. При цьому передбачається, що характер відповідей зумовлений особливостями особистості піддослідного, які мають «проекцію» на відповіді. Мета проективних методик замаскована, що зменшує можливість піддослідного давати такі відповіді, які дають змогу створити бажане уявлення про себе.

Ці методики мають в основному індивідуальний характер і більшою мірою бувають предметними або бланковими.

Психофізіологічні методики

Окремий клас психодіагностичних методів становлять психофізіологічні методики, що діагностують природні особливості людини, зумовлені основними властивостями її нервової системи. Вони розроблені російською школою Б. Теплова - В. Небиліцина і їхніми послідовниками в межах нового наукового напрямку, що одержав назву «диференційна психофізіологія». Ці методики мають теоретичне обґрунтування: психофізіологічну концепцію індивідуальних відмінностей, властивостей нервової системи і їх виявів.

Індивідуальні відмінності, зумовлені властивостями нервової системи, виявляються у формально-динамічних особливостях психіки і поведінки людини (у швидкості, темпі, працездатності, стійкості до перешкод тощо).

Характерною рисою психофізіологічних методик, які діагностують індивідуальні відмінності, є те, що вони позбавлені оціночного підходу до індивіда. Діагностичні психофізіологічні методики не претендують на оцінку, бо не можна стверджувати, що певні властивості нервової системи кращі за інші. В одних ситуаціях краще виявлятимуться люди з одними властивостями нервової системи, а в інших - з іншими.

При визначенні діагностичної значущості результатів, одержаних за допомогою психофізіологічних методик, використовуються критерії, які розроблені в межах традиційної тестології (стандартизація, надійність, валідність).

За своєю формою більшість психофізіологічних методик є апаратурними: використовуються електроенцефалографи та інша спеціальна апаратура. Використовуються також бланкові методики, особливо в шкільній психодіагностиці. Крім того, деякі методики можуть бути представлені в комп'ютерному варіанті. Як апаратурні, так і бланкові методи мають індивідуальний характер.

Малоформалізовані методики

До малоформалізованих методик відносяться спостереження, опитування (інтерв'ю), аналіз продуктів діяльності.

Метод спостереження допомагає одержати широку інформацію про людину. Він є значущим тоді, коли не розроблені або невідомі стандартизовані процедури. При цьому досліднику для проведення спостереження не треба згоди або іншої форми участі тих, за ким ведеться спостереження.

Дуже важливого значення набуває метод спостереження під час вивчення психологічних особливостей дітей, бо дитину досліджувати важче, ніж дорослу людину.

Методики психологічних спостережень базуються на кількох принципах:

- 1)максимально можлива фіксація об'єктивних зовнішніх проявів;
- 2)спостереження неперервного процесу, а не окремих його моментів;
- 3)вибірковість запису. Реєструються лише ті прояви, які є суттєвими для конкретного завдання дослідника.

У цьому методі «вимірювальним інструментом» є сам експериментатор, тому важливо, щоб він досконало володів технікою спостереження. Спостереження може мати наївний і науковий характер. Наївний спосіб спостереження залежить від особистісних здібностей експериментатора, його настанов, намірів тощо. Результати такого спостереження мають невизначений характер і можуть інтерпретуватися іншими дослідниками по-різному.

Психологічній меті більше відповідає наукове спостереження, або, як називав його М.Басов, «дослідне, або вибіркоче» спостереження. Таке спостереження здійснюється на основі ретельної попередньої підготовки. Воно використовується з певною метою, за якою визначається час спостереження, відбір потрібних фактів. Отже, наукове спостереження відрізняється від наївного постановкою проблеми, вибором ситуацій для спостереження, визначенням психологічних якостей або властивостей поведінки, які повинні стати об'єктом спостереження, розробленою системою фіксації і запису результатів, однозначністю розуміння іншими людьми одержаних даних. Р. Кеттел (1957) так сформулював правила психологічного спостереження:

1) поведінка піддослідного повинна мати оцінку в різноманітних ситуаціях (у школі або на роботі, у громадських місцях) і у різних рольових позиціях (учня, робітника, батька, сина, друга та ін.), тому психолог повинен проводити з піддослідним щоденно певну кількість часу протягом 2-3 місяців;

2) попередньо необхідно визначати риси особистості або особливості поведінки, які необхідно оцінити;

3) експериментатор повинен бути попередньо натренованим у подібному оцінюванні;

4) спостереження повинно бути безстороннім;

5) оцінювати одного піддослідного повинні не менше 10 спостерігачів, і підсумкова оцінка повинна становити середнє з їх спостережень, при цьому судження кожного повинно бути незалежним.

Класифікація спостережень проводиться за різними показниками. За ступенем формалізованості спостереження може бути неконтрольованим (дослідник користується загальним принциповим планом) і контрольованим (реєстрація поведінки відбувається за детально розробленою процедурою). Залежно від розташування спостерігача розрізняють просте (або звичайне) спостереження, коли події реєструються зі сторони, та спостереження-співучасть (включене), коли дослідник включається у певну соціальну ситуацію і аналізує події нібито «середини».

Складність проблеми, що постає під час використання методу спостереження, полягає у тому, як зафіксувати те, що спостерігали. До основних форм протоколювання спостережень належать такі: ознакові або знакові системи, системи категорій і шкали рейтингу (оцінок). Коли протоколювання ведеться в системі ознак, то попередньо описують конкретні види поведінки, симптоматичні для всієї поведінкової сфери, і потім фіксують, які з них з'явилися в той чи інший період спостереження. Ознака повинна бути однозначною і не вимагати допоміжного роз'яснення. Так, наприклад, у схемі спостереження Шульца використані такі ознаки: учитель працює з учнем, учитель працює з маленькою групою, учитель ігнорує запитання учня, учень відповідає урок, учень голосно читає тощо.

Система ознак відкрита, тобто може мати продовження. У цьому її відмінність від системи категорій. У системі категорій повинні бути повністю описані всі види поведінки піддослідного; додавати в процесі спостереження щось нове вже не можна. Наприклад, категорії, виділені Р. Бейлзом для вивчення послідовності фаз у груповій діяльності, такі: орієнтування членів групи до загального завдання; оцінювання проходження виконання завдання членами групи; контроль; фаза прийняття рішення; визначення емоцій, що супроводжують процес прийняття (позитивні і негативні).

Використовуючи ознакові й категорійні системи, спостерігачі можуть давати оцінки, інтерпретації, які для кожного з них мають своє тлумачення. Щоб уникнути суб'єктивізму, використовують шкали рейтингу. Вони вимагають фіксувати не наявність ознаки, а ступінь її вираженості. Наприклад, чотири-, п'ятибальна система: зовсім не виявляє інтересу (0 балів), трохи виявляє (1 бал), виявляє трохи більше інтересу (2 бали), виявляє зацікавленість (3 бали), виявляє великий інтерес (4 бали). Отже, метод спостереження є громіздким і складним діагностичним інструментом, що потребує від спостерігача великого професійного досвіду і спеціальної підготовки. Спроби надати цьому методу формалізованого характеру (наприклад, складання жорсткої процедури спостереження, одержання за допомогою шкали рейтингу кількісних оцінок) сприяють підвищенню об'єктивності і вірогідності одержаної інформації.

Опитування - це метод збору первісних даних на основі вербальної комунікації. Він, за умови виконання певних правил, дає змогу одержати не менш надійну інформацію, ніж у спостереженнях: про події минулого і

сучасного, про стійкі нахили, мотиви тих чи інших учинків, про суб'єктивні стани. Було б помилкою вважати опитування найлегшим методом, бо насамперед потрібно знати, як запитати і про що запитати, як одержати вірогідні відповіді. Є різні правила побудови запитань, розташування їх у певному порядку, групування в окремі блоки тощо.

Методи опитування різні за формою і характером організації. Вони можуть проводитися усно або письмово, індивідуально або в групі, раз або багатократно. Запитання можуть формулюватися у прямій формі (відповідь слід розуміти в тому сенсі, який вкладав нього піддослідний) і непрямій (відповідь передбачає розшифровку в іншому, прихованому від піддослідного змісту). Вони можуть мати відкритий або закритий характер. Одним з найрозповсюдженіших видів опитування є інтерв'ю.

Інтерв'ю - це бесіда, що проводиться за певним планом та передбачає прямий контакт інтерв'юера з респондентом. За формою воно буває вільне (бесіда без певної деталізації питань, але за загальною програмою: чітка стратегія в загальних рисах, а тактика вільна); стандартизоване (здійснюється деталі розробка всієї процедури, зокрема, загальний план бесіди, послідовність запитань, варіанти можливих відповідей: чітка стратегія і тактика); і частково-стандартизоване (чітка стратегія, а тактика більш вільна). Діагностичній меті найбільше відповідає стандартизована форма інтерв'ю: вона дає можливість одержати порівняльні дані у різних піддослідних, обмежує і вплив сторонніх подразників, дає змогу повною мірою і в потрібній послідовності «відпрацювати» усі питання. Але слід використовувати його тільки тоді, коли респондент погоджується на це. В іншому випадку результат може бути незадовільним, бо стандартизоване інтерв'ю багатьма людьми сприймається як ситуація екзаменаційного опитування, що обмежує безпосередність і щирість респондента. У роботі з дітьми стандартизоване інтерв'ю використовується дуже; рідко.

Інтерв'ю має таку структуру:

- а) вступ: налаштування на бесіду, на співпрацю;
- б) вільні висловлювання піддослідного;
- в) загальні запитання (наприклад, «Ти можеш розповісти мені про школу?»);
- г) докладне дослідження;
- д) зняття напруження і висловлення подяки за участь у бесіді.

Інтерв'ю не повинно бути довготривалим. Реєстрація відповідей не має стримувати того, хто відповідає. Інтерпретація одержаних результатів має відтінок суб'єктивізму, тому їх слід брати до уваги в комплексі з даними діагностичних методик.

Залежно від цільового призначення розрізняють діагностичні клінічні інтерв'ю. *Діагностичне інтерв'ю* - це метод одержання інформації про властивості особистості, який використовується на ранніх етапах психокорекції. Воно може бути керованим і некерованим. Клінічне інтерв'ю - це метод терапевтичної бесіди, що допомагає усвідомити свої внутрішні утруднення, конфлікти, приховані мотиви поведінки.

Аналіз продуктів діяльності (за змістом) -- це метод кількісно-якісного аналізу документальних джерел, що дає змогу вивчати продукти людської діяльності. Під поняттям «документальне джерело» маються на увазі листи,

автобіографії, щоденники, фотографії, записи на кіноплівці, види мистецтв, матеріали преси (газети, журнали тощо).

Для того, щоб у процесі вивчення документів можна було позбутися суб'єктивізму дослідника, виявити правильну інформацію і досить точно її реєструвати, був розроблений спеціальний метод, який одержав назву «контент-аналіз» (дослівно «аналіз змісту»). Основна процедура контент-аналізу пов'язана з переведенням якісної інформації на мову цифр. З цією метою виділяються два типи одиниць: змістові (якісні) та аналізу і рахунку (кількісні). Основна складність у роботі з документальними джерелами --- уміння провести якісний аналіз, тобто виділити змістовні одиниці. Це в основному залежить від компетентності дослідника, рівня його творчих можливостей.

Оскільки контент-аналіз заснований на принципі повторюваності, частоти використання різних змістовних одиниць (наприклад, певних понять, суджень, образів тощо), його слід використовувати тільки тоді, коли є достатня кількість матеріалу для аналізу. У контент-аналізі, крім простого рахування частот використання різних змістовних одиниць, робляться складні статистичні обробки (кореляційний та факторний аналізи). Новим етапом у розвитку цього методу стала його комп'ютеризація.

У психологічній діагностиці контент-аналіз найчастіше використовується як допоміжний метод або процедура обробки даних, що одержані під час інших досліджень. З його допомогою аналізуються мовні повідомлення піддослідного, які супроводжують практично всі діагностичні обстеження, особливо під час індивідуальної процедури. Конкретний контент-аналіз може використовуватися під час обробки даних, одержаних проєктивними методиками, під час бесід, інтерв'ю, в аналізі письмової продукції піддослідного, відкритих запитань анкет тощо. Так, наприклад, у методиках діагностики особистісних властивостей (тривожності, невротизму та ін.) проводиться контент-аналіз граматичних і стилістичних конструкцій мовлення піддослідного: кількість «тематичних» висловлювань (хвороба, страх, невпевненість тощо), дієслів, логічних блоків. Такий аналіз допомагає виявити і об'єктивізувати приховану тенденцію у відповідях піддослідного.

Завдання для самостійної роботи

1. Дати визначення поняттю «метод».
2. Охарактеризувати об'єктивний підхід у психодіагностиці, дати загальну характеристику тестовим методикам.
3. Охарактеризувати суб'єктивний підхід у психодіагностиці, дати загальну характеристику тестовим методикам.
4. Обґрунтувати проєктивний підхід діагностики особистості.
5. Зробити порівняльний аналіз класифікацій методів психодіагностики.